

Asanova Dilnaz
QMU 2-kurs magistranti

NABIYRA TÓRESHOVANIŇ 2000-JILLARDAĜI LIRIKASINDA LIRIKALIQ QAHARMAN MÁSELESİ

Аннотация: Bu maqolada qoraqalpoq xalqining sevimli shoirlaridan biri N.Tóreshovanning 2000-yillardagi lirikasida lirik qahramonning yasash masalasi organildi va misollar yordamida tahlil qilindi. Bunga kóra N.Toreshovanning sherlarida lirik qahramonning yasalishi she'ning mavzuviy-g'oyaviy usullariga bog'liq bo'lib kelgan.

Калит sozlar: Lirika, lirik qahramon, ideya-tematika, poetik qatorlar.

Абстрактный: В данной статье на примерах анализируется вопрос создания лирического героя в лирике Н.Торешовой, одного из любимых поэтов каракалпакского народа. Согласно этому создание лирического героя в стихах Н.Торешовой всегда зависело от тематически-идеальных методом стихотворение.

Ключевые слова: Лирика, лирический герой, идея-тематике поэтические строки.

Abstract: In this article, the question of creating a lyrical hero in the lyrics of Nabiya Toreshova, one of the favorite poets of the Karakalpak people, were studied and analyzed with the help of examples. Due to this, the creation of the lyrical hero in N. Toreshova's poems has always depended on the thematic-ideal methods of the poems.

Key words: Lyric, lyrical hero, thematic-ideal, poetic lines.

Kirisiw (Introduction). Gárezsizlik jıllarında shayır N.Tóreshovaniń kórkemlik izlenislerinde aytarlıqtay ózgerisler júz beredi. Shayır poeziyasınıń janrlıq jaqtan bayıwı, formalıq jaqtan shıǵıs kórkem formaları hám batis kórkem formaları menen bayıwı shayırdıń anaǵurlım dárejede jetiliskenliginen derek beredi. Shayırdıń bul dáwirde dóretilgen shıǵarmalarında erkinlik, gárezsizliktiń sebebinen kewlinde quwanış sezimleri payda bolǵan lirikalıq qaharmanniń obrazın kóremiz. Usı orında lirikalıq qaharman túsiniginiń teoriyalıq tiykarlarına toqtalıp ótsek. Lirikalıq qaharman – lirikalıq poeziyada saǵınış-kúyinishler, ishki keshirmeleri, arzıw-ármanları sáwlelengen adam obrazı.

Qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde lirikalıq qaharmanniń anaw yaki mınaw tárepleri ilimpazlardıń izertlew obyektine aylangan. Izertlewshi alım K.Qudaybergenovtıń “Qaraqalpaq sovet poeziyasında lirikalıq qaharman máselesi” atlı kandidatlıq dissertaciya jumısı qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde lirikalıq qaharman máselesine qurılǵan dáslepki ilimiy kózqaras boldı. Q.Járimbetovtıń “XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń janrlıq qásiyetleri hám rawajlanıw tariyxı ” hám Q.Orazımbetovtıń “Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń evolyciyası hám tipologiyası ”, lirikanıń ideya-tematikalıq, janrlıq ózgeshelikleri sonday-aq forma salasındaǵı máseleler izertlenilgen bolsa, P.Dabilovtıń “Qaraqalpaq poeziyasında lirikalıq qaharman obrazınıń jasalıw ózgeshelikleri (T.Mátmuratov hám K.Raxmanovtıń poeziyası) mısasında” atlı filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD) ilimiy dárejesin alıw ushın islengen dissertaciya jumısında lirikalıq qaharman máselesi óz aldında úyrenildi. K.Qudaybergenov óz miynetinde lirikalıq qaharman haqqında Belinskiydiń pikirlerine súyene otırıp tómendegidey pikirlerdi bildiredi. “Avtor subyekti turmıslıq aqıyaǵa sińip ketedi, al lirikada turmıslıq material avtor subyekti sine sińdirilip jiberiledi.

Demek, hár eki jaǵday da turmıs materialı hám avtor subyekti óz ara ajıralmas birlikti saqlaydı. Lirikalıq shıǵarmadaǵı avtordıń “men”i prozalıq shıǵarmadaǵı personajdıń wazıypasın atqaradı”¹.

Tiykarǵı bólim (Main part). Lirikalıq poeziyada atqarıwshı yaki avtor jeke óziniń oy sezimlerin beretuǵın kórkem obraz. Lirikalıq shıǵarmalarda tiykarınan shayırdıń óziniń ishki keshirmeleri beriledi. Sonlıqtan kópshilik jaǵdayda shayırdı lirikalıq qaharman sıpatında qabıl aladı, yaǵnıy shayırdı menen lirikalıq qaharmandı bir qosıp túsinedi. Biraq, lirikalıq shıǵarmada berilgen sezimlerde tek shayırdıń jeke turmısınan alınǵan dep túsine beriwge bolmaydı. Shayır ózinen basqanıń da ishki ruwxıy halatlarına kire alıw uqıbına iye hám lirikalıq “men” arqalı kóp adamlardıń ishki sezimlerin, dártlerin bere aladı. T.Mátmuratov hám K.Raxmanovlardıń poeziyasında lirikalıq qaharman máselesin arawlı izertlegen ilimpaz Perdeǵalıy Dabılov lirikalıq qaharman haqqında tómendegishe ilimiy-teoriyalıq pikirlerin bildirip ótedi: “Lirika hám lirikalıq qaharmanda tiykarınan shayırdıń oy-sezimleri menen intellektuallıq sıpatları, dúnyaǵa kózqarası, eń baslısı sezimtalıq, pikir hám oylardı emociionallıq túrde qabıl etiw hám solaysha sáwlelendiriw, qálem iyeginiń dúnyatanımınıń keńligi hám tereńligi, shayırdıń jasaǵan lirikalıq qaharman obrazlarınıń simboliko-metaforalıq qásiyetleriniń baylıǵı, tábiyattı jan táni menen seziw hám onıń barlıq tınısın janlı qabıl etiw hám tereń gumanizm menen túsiniw tiykarǵı orınlardı iyeleydi”. Demek, poeziyada lirikalıq qaharman báhámá avtordıń ózi bola bermeydi. Avtor sol qaharmanıń jan dúnyasına kirip, onıń sezimleri, arzu úmitleri menen jasaydı. Bul lirikalıq qaharmanıń “men” i arqalı jasaladı, avtor onnan barınsha paydalanadı.

Hárqanday shayırdıń poeziyasında tematikalıq, janrlıq hám formalıq jaqtan kóp túrlilik bayqaladı. Shayırdıń jeke stili usı teoriyalıq túsiniqlerge baylanıslı boladı. Bazı shayırlar watan temasında qálem terbetip óziniń jeke stilin dóretdi, bazılar muhabbat, peyzaj hám basqa da temalardı múrájáát etedi. Shayır N.Tóreshovanıń gárezsizlik dáwirindegi lirikalıq shıǵarmalarına názer awdarǵanımda kóbirek watan teması, Aral apatshılıǵınıń súwretleniwı, peyzajlıq temadaǵı, haqıyqatlıq h.t.b temalardaǵı qosıqlarınıń bar ekenligin bayqadıq. Onıń bul dáwirde forma salasında da izlenisleri seziledi. Shayır tórtlikler, aruz ólsheminde lirikalıq dúrkinler, segizlikler, sonday-aq lirikalıq drama hám lirikalıq-poemalardı da dóretti.

Shayırdıń lirikalıq qosıqlarında lirikalıq qaharman obrazın dóretdiwde birneshe usıllardan paydalanǵanlıǵınıń gúwası boldıq. Bul usıllar shayırdıń qosıqlarınıń tematikası menen baylanıslı. Máselen, onıń “Watan” qosıǵında shayırdıń lirikalıq qaharmanınıń ishki psixologiyasında watan, tuwılǵan jer tuyǵısı menen qatar milliylik sezimlerin óz boyma síndirgen kórkem obrazdı kóremiz.

Araldıń boyların mákán áylegen,

Ata xalıq qaraqalpaǵım bar meniń,

Hár sózinde haqıyqatı sóylegen,

Berdaq kibi shiyrım tilim bar meniń.

Jayxin jaǵasına otam tikken,

Mol hasil jolında tınbay ter tókken,

¹ Худайбергенов К. Дәуір хәм парыз. Нөкис. <<Қарақалпақстан>>. 1987, 28-бет.

Áwladları ushın babalar ekken,

Shańaraq kótergen talım bar meniń.

Qatarlardaǵı lirikalıq qaharmannıń tilinen bayan etilgen “Aral”, “Berdaq shayır”, “Jayxun” dáryası, “tal” sıyaqlı detallar lirikalıq qaharmannıń ana watanınıń ózinshelligin kórsetiwshi xalıqtıń milliyliğini sáwlelendiriwshi sıpatlar. Bunda avtor lirizmge ayırıqsha dıqqat awdarıp, oqıwshıda óz dóretpesine degen estetikalıq sezimlerin oyata alǵan.

Shayırdıń ashıqlıq temasında jazılǵan qosıqlarında lirikalıq qaharman óz boyına muhabbat, saǵınısh sezimlerin sińdirip jiberedi. Onıń “Seni kórgende” qosıǵı usınday mazmunda jazılǵan qosıq bolıp, lirikalıq qaharman óz súyiklisin kórgen waqtındaǵı júrek-sezimleri, ishki gúyzelisleri avtordıń “men”i arqalı beriledi.

Júrek juwlap eriksiz dirildep boyım,

Alırıp júz saqqa bólinip oyım,

Esleymen eriksiz sárháwiz boyın,

Seni kórgende.

Esleymen báhárdiń jasıl naǵısın,

Biymálim ashıqlar kúlip baǵısın,

Iyrim tartan erke Ámiw aǵısın,

Seni kórgende.

Poetikalıq sheberlik teoriyasınan alıp qaraǵanda avtor “men”inde yaǵnıy onıń lirikalıq qaharmanınıń júrek sezimlerinde aq kókirek, sada, ashıq obrazınıń sáwlelengenligin kóremiz. Bunda da shayır lirikalıq qaharmannıń boyına milliy ózinshelikti sińdire alǵan desek te boladı. Sebebi qaraqalpaq xalqı aq kókirekligi, sadalıǵı menen ózgeshelenip turadı.

Sunday-aq shayır lirikalarında kontrastlıq yaǵnıy parallel súwretlew arqalı lirikalıq qaharman obrazınıń dóretilgenliginiń de gúwası boldıq. Yaǵnıy bul súwretlew arqalı turmıshlıq qarama-qarsılıqlardı ádebiy konfliktke aylandırıp otıradı.

Biri qırqıtı qanatımdı,

Biri dáwlet baxıt berdi,

Biri kesti quwatımdı,

Biri dárman taxt berdi,

Biri búkti bellerimdi,

Biri biyik qád berdi.

Qosiqta, avtor ómirdegi qaygılı hám quwanışlı kúnlerin parallel súwretlep, ómirdegi jaqsı hám jaman adamlardıń ózine islegen islerin aytıp turǵanday kórinedi. Bul jerde shayırdıń lirikalı qaharmanı avtordıń ózi desek te boladı. Sebebi avtor óz turmısında basınan keshirgen waqıyalardı lirikalıq qaharman obrazına jasırǵanday.

Juwmaqalaw (Conclusion). Biz joqarıda N.Tóreshovaniń ayırım temadaǵı lirikalıq qaharman obrazınıń súwretleniw máselelerine toqtalıp óttik. Izertlew barısında shayır lirikalı qaharman obrazın dóretiwde ózine tán stilge iye ekenligin mısallar arqalı dáliyllewge háreket ettik. Shayırdıń lirikalıq qaharmanı basqa shayırlardan lirikalıq ana watanına sadıqlıǵı, milliy ózgesheligine sadıq pidáyi insan sıpatında súwretleniwı, turnıstı barınsha túsiniwi menen basqa shayırlardıń lirikalıq qaharmanlarınan ajırılıp turadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Мәмбетов К. Әдебият теориясы. Нөкіс. <<Билим>>. 1995.
2. И.Султон. Адабиёт назарияси. Тошкент. <<Ўқитувчи>>. 1986.
3. Жәримбетов Қ. XIX әсир қаарақалпақ лирикасының жанрлық қәсийетлери ҳәм раўажланыў тарийхи. Нөкіс. <<Билим>>. 2004.
4. Оразымбетов Қ. Хәзирги қарақалпақ лирикасында көркем формалардың эволюциясы ҳәм типологиясы (1970-2000-жж). Нөкіс, <<Билим>>, 2004.
5. Дабылов П . Қарақалпақ поэзиясында лирикалық қахарман образының жасалыў өзешеликлери. (Т.Мәтмуратов ҳәм К.Рахмановтың поэзиясы мысалында). PhD илимий атағын алыў ушын таярланған автореф. Нөкіс. 2018.
6. Төрешова Н. Ана. Нөкіс. <<Қарақалпақстан>>. 2020
7. Төрешова Н. Өзиңнен. Нөкіс. <<Қарақалпақстан>>. 1994.
8. Төрешова Н. Әзийзим. <<Қарақалпақстан>>. 2009.